

Prof. dr. Sakib SOFTIĆ
Univerzitet u Sarajevu

STANOVNIŠTVO KLADNJA OD OSMANSKOG DOBA DO NAJNOVIJIH VREMENA

Apstrakt: *Ovaj rad se bavi pitanjem razvoja stanovništva administrativnog područja Kladnja od početka osmanske vlasti u Bosni pa do najnovijih vremena. Autor je izvršio uvid u dostupne popise stanovništva koji su provedeni za vrijeme osmanske i austrijske uprave nad Bosnom i Hercegovinom, kao i za vrijeme prve i druge Jugoslavije. Korišteni su i neki osmanski popisi stanovništva koji do danas nisu prevedeni ili su prevedeni, ali nisu objavljeni na bosanskom jeziku. Autor je uporedio rezultate popisa kako bi stekao uvid u demografske i religijske promjene na ovom području. Tokom vremena se mijenjalo područje koje je pripadalo Kladnju kao administrativnoj jedinici. Jedanput je područje današnje općine Kladanj predstavljalo samostalnu administrativnu cjelinu gotovo identičnu današnjoj općini Kladanj, da bi drugi put bilo prošireno za veći dio današnje općine Olovo. Iz rada se vidi da je područje Kladnja bilo kontinuirano naseljeno od srednjeg vijeka pa do današnjih dana. Ovaj tekst pruža uvid i u konverzije stanovništva kao i u razvoj pojedinih religijskih skupina na ovom području od osmanske uprave pa do posljednjeg popisa stanovništva. Zaključci koji se odnose na istraživano područje primjenjivi su i na šire područje sjeveroistočne Bosne. Iz prezentirane građe je vidljivo da je rast stanovništva imao svoje uspone i padove koji imaju svoje uzroke koji su ovdje samo ukratko spomenuti.*

Ključne riječi: *Kladanj, stanovništvo, popisi, konverzije, demografski razvoj, migracije.*

UVOD

Ovaj uvodni rad je napisan povodom javne tribine održane 10. maja 2018. godine u Kladnju koju je organizovao BZK "Preporod" Kladanj povodom

manifestacije "Treći susreti zavičajnih stvaralaca" u okviru obilježavanja dana općine Kladanj 8. maja 2018. godine.

Literatura koja mi je bila dostupna tokom školovanja i kasnije do najnovijih vremena nije mi davala odgovore na pitanja koja su me zaokupljala, a ticala su se vlastitog identiteta kao i identiteta ljudi s kojima sam dijelio sudbinu. Na području općine Kladanj, gdje sam rođen, živjeli su muslimani i pravoslavci, odnosno Bošnjaci i Srbi. Govorili smo istim jezikom s neznatnim razlikama u akcentu, tako da je iz razgovora ipak bilo moguće zaključiti o religijskoj pripadnosti sagovornika. Odnosno i jedni i drugi funkcionisali smo na razlikovanju Mi i Oni. To mi je otvaralo pitanja porijekla i pripadnosti. U to vrijeme je bila prisutna ideja jugoslovenstva, koja se na ovom području manifestovala kao teza da smo svi Srbi, odnosno da su muslimani, koji su se u neko vrijeme počeli pisati s velikim M, zapravo prevjereni Srbi koji su se eto razvili u posebnu naciju. Ideja jugoslovenstva nije mi bila mrska. Ali me je sve vrijeme pratila znatiželja kada i pod kojim uslovima se desila konverzija. Također, od starijih ljudi moglo se čuti da smo mi ipak poseban narod kojem prošlost nije bila naklonjena, što me je dodatno potaklo da istražim ovu temu.

Bosna i Hercegovina je migraciono područje na koje i sa kojeg su se od davnina doseljavali i odseljavali narodi. Također je i područje značajnih unutrašnjih balkanskih migracija, kao i lokalnih „seljakanja" u različitim smjerovima. Uz kratke periode državne nezavisnosti i perioda izrazitog prosperiteta u drugoj Jugoslaviji, Bosna je najčešće bila izložena stranoj okupaciji koja je ponekad donosila prosperitet, ali i periode izrazitog propadanja i dekadencije. Okupacione vlasti donosile su sa sobom svoju kulturu, običaje, ali i svoje religije koje su se etablirale na ovom prostoru i nastavile postojanje i nakon odlaska sila koje su ih sponzorirale. Neću se ovdje baviti pitanjem autohtonosti nekih religija na određenom prostoru jer to nije tema ovog rada.

Namjera autora je da na temelju službenih popisa istraži kretanje i brojnost stanovništva na području Kladnja, kao i njegovu religijsku pripadnost za čitav period za koji je to moguće. A to je period od 1468. godine, kada je izvršen prvi popis stanovništva, pa do poslednjeg popisa iz 2013. godine. Naravno, obim rada limitira dubinu istraživanja teme. Ali egzaktnost i obilje podataka pružit će čitaocu mogućnost da stekne potpuni uvid u temu rada i da izvuče na činjenicama utemeljene zaključke.

Sa žaljenjem moram konstatovati da je ova tema potpuno neistražena. Ja sam napisao tri knjige koje na različite načine tretiraju ili dotiču ovu temu.¹ Međutim, cilj njihovog publikovanja nije bio da naučno obrade temu, nego samo da opišu, informišu i prezentiraju građu, kao što je to uglavnom svrha knjiga koje su napisane radi zadovoljavanja intelektualnog hobija.

Kod građe koju sam već publikovao, a ovdje je djelimično preuzimam nešto ću promijeniti ili dodati samo ukoliko nisam zadovoljan nivoom obrade ili smatram da nešto treba dodatno pojasniti.

POPIS STANOVNIŠTVA ZA VRIJEME OSMANSKE UPRAVE

Sumarni popis Sandžaka Bosna iz 1468. godine², nahija Kladna³, drugo ime Še(š)tilov Klanac⁴

Popis je obuhvatao naseljena mjesta u tadašnjoj nahiji Kladanj, broj domaćinstava na koja se razrezivao porez, broj neoženjenih, kao i ukupan poreski prihod tog naseljenog mjesta. Istina je da se nazivi mjesta ponekad neznatno razlikuju od onih naziva pod kojima ih mi poznajemo. To je posljedica činjenice da su se popisivači u to vrijeme tek susretali sa našim nazivima mjesta koja su im sigurno zvučala strano pa su imali poteškoća u tačnom zapisivanju. Popisana su sljedeća naseljena mjesta:

1. Selo Četvrtkovište⁵: domova 15, neoženjenih 7, prihod 1.364;
2. Selo Tareva⁶: domova 12, neoženjenih 3, prihod 1.423;
3. Selo Šekojević⁷: domova 4, prihod 391;
4. Selo Tohol⁸: domova 31, neoženjenih 6, prihod 2.140;

¹Vidi: Tuholj – Historijska građa, knjiga 1 (2013). Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona. 24 cm. Str. 276; Historijska građa za proučavanje prošlosti Kladnja (2015). Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona. 24 cm. Str. 171; Tuholj – Historijska građa, knjiga 2 (2016). Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona. 24 cm. Str.270.

²Dešifrirao i s osmansko-turskog preveo, naučno obradio i za štampu priredio Ahmed S. Aličić, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 2008. god.

³Navedeno djelo, strana 52 i 53.

⁴Ibid. U originalu Kladna. Danas grad u BiH. Fusnota 882.

⁵Ibid. U originalu Četvrtkovište. To je staro ime za sami Kladanj. Zapravo to je uporedni naziv za Kladanj kao selo i Kladanj kao pazarište. Na pazarištu se razvio kasniji grad ili kasaba Kladanj koji mi danas poznajemo i imao je značajnu ulogu na mjestu gdje se razvio u smislu trgovine i strategije. Pogledati kod Šabanovića, u djelu Bosanski pašaluk, opservaciju o pazaru. Fusnota 883.

⁶Ibid. U originalu Tareva. Danas naselje Tarevo u okolini Kladnja. Fusnota 884.

⁷Ibid. Vjerovatno se radi o današnjem gradiću Šekovići. Fusnota 885.

5. Selo Pani⁹ (Pali); domova 6, prihod 490;
6. Selo Vučenić¹⁰, domova 19, neoženjenih 4, prihod 1.040;
7. Selo Maločić¹¹: domova 2, prihod 100;
8. Selo Bordili¹²: domova 1, prihod 50;
9. Selo Holofča¹³: domova 3, prihod 150;
10. Selo Rujić¹⁴: domova 6, prihod 300;
11. Selo Brlošta¹⁵: domova 3, prihod 265;
12. Selo Govoruhina¹⁶ (Grožuhina): domova 3, prihod 181;
13. Selo Prijanović¹⁷: domova 3, prihod 190;
14. Selo Suhaj¹⁸: domova 5, prihod 389.

Ukupno na području nahije Kladna bilo je: domova 113, neoženjenih 25, prihod 8.463. Pored ovih naseljenih mjesta u nahiji Kladan zabilježena su i sljedeća nenaseljena mjesta iz kojih je stanovništvo izbjeglo i nije se vratilo do popisa. To su: Starič, Dopasci (zaselak u selu Pepići), Obrenović, Kukorina (danas zaselak u selu Bijelo Polje, Bilu Polje), Garazi (danas zaselak Garež u selu Rijeka), Preseka, Bribirnica, Konević. Za ova sela, od kojih neka danas ne postoje, navodi se da su pusta. Također su pusta sela Ravni i Dolovi, koji su locirani u susjednu nahiju Štit, a koja pripadaju današnjoj općini Kladanj.

Opširni katastarski popis Bosanskog sandžaka 1488/89. godine¹⁹

Ovaj popis pored podataka sadržanih u prethodnom popisu navodi i imena nosilaca domaćinstva, kao i imena neoženjenih odraslih muškaraca. Ovo je prvi poimenični popis Bosanskog sandžaka, odnosno nahije Klad(i)na u Bosanskom sandžaku.

⁸ Ibid. Danas naselje Tuholj u okolini Kladnja. Fusnota 886. Siguran sam da se selo Tuholj i u to vrijeme ovako izgovaralo, a da su razlike posljedica prijevoda na osmanski, koji nema samoglasnike, i s osmanskog.

⁹ Ibid. Nepoznato, ako se ne radi o naselju Pejani u selu Matijevići. Fusnota 887.

¹⁰ Ibid. Danas naselje Vučinići u okolini Kladnja. Fusnota 888.

¹¹ Ibid. U originalu Malovčić. Danas naselje Malovčići u selu Gojakovići. Fusnota 889.

¹² Ibid. U originalu Bordijeli. Danas selo Bordijelji u okolini Kladnja. Fusnota 890.

¹³ Ibid. U originalu Holofča. Danas naselje Olovci u okolini Kladnja. Fusnota 891.

¹⁴ Ibid. Danas naselje Rujići u okolini Kladnja. Fusnota 892.

¹⁵ Ibid. U originalu Brlošina. Danas naselje Brlošci u okolini Kladnja. Fusnota 893.

¹⁶ Ibid. Može se dešifrirati na više načina. Danas nepoznato. Fusnota 894.

¹⁷ Ibid. Danas naselje Prijanovići u okolini Kladnja.

¹⁸ Ibid. U originalu Suhaj. Danas naselje Suha o selu Krivajevići u okolini Kladnja.

¹⁹ Izvor: Najstariji katastarski popisi Bosanskog, Zvorničkog i Kliškog sandžaka. Orijentalni institut u Sarajevu. Sarajevo, 1978. Ovaj popis još uvijek nije objavljen na bosanskom jeziku.

Nahija Kladna:

1. Četvrtkovište: 33 kuće, 5 mudžereda (neoženjeni); muslimani: 3 kuće i 4 mudžereda (neoženjeni);
2. Tuholj: 50 kuća i 4 mudžereda;²⁰
3. Vučinići: 39 kuća i 6 mudžereda; muslimani: 1 kuća;
4. Šeković: 5 kuća i 1 mudžered;
5. Pali: 5 kuća i 1 mudžered;
6. Burdić: 7 kuća;
7. Đ(J)urisalić: 9 kuća;
8. Lofče: 4 kuće;
9. Brajanović: (Prijanovići): bez stanovnika;
10. Rujić: 21 kuća, 2 mudžereda i 1 baština;
11. Kiružihne: 7 kuća;
12. Kukorina: 4 kuće 1 mudžered;
13. Malušić: 3 girihte;
14. Suha: 10 kuća i 1 neoženjen;
15. Mijodrag: 1 kuća;
16. Ravne: Mezra (nenaseljen 1)

UKUPNO: 197 kuća, 21 neoženjenih, 1 baština i 1 kuća (girihte); 4 muslimanske kuće i 4 neoženjena (muslimana).

Ovdje je primjetno povećanje broja stanovnika, što je posljedica prirodnog priraštaja, doseljavanja ili povratka onih koji su bili izbjegli. Također vidimo da je proces islamizacije u Kladnju započeo već na samom početku osmanske uprave.²¹

Sumarni popis stanovništva nahije Kladanj iz 1516/17. godine²²

Sljedeći popis u kome su sadržani podaci o nahiji Kladanj je popis Timarnog deftera za nahiju Kladanj iz 1516/17. godine. Ovaj popis je značajan

²⁰ Ibid. Neka karakteristična imena popisanih osoba; Karye Tuhol, tabi' 0, hassa-iimeskur: Vukilav v. Tihomil, Vukal v. Vukdrag, Radal v. Obradko, Vukmir v. Radošin, Milin v. Divko, Vukman v. Dragil, Tvrdila v. Radmil, gir. Vukila v. Bogić, girihte Vučihna v. Radohčin.

²¹ Ibid. Možda će za čitaoca biti interesantno koje su to prvi muslimanski konvertiti u nahiji Klad(i)na. Ovaj popis navodi da su to u naselju Četvrtkovište: Mehmed sin Bile, Alagoz sin Radaka, Hasan sin Radića, Ilijas sin Gojčina, Hidžir sin Radivoja, Širmerd sin Dragoje i Ibrahim (b. o.), te u naselju Vučinići Nesuh sin Vukca.

²² Basbakanlık devlet arşivleri t.t.0056. popis timarnog deftera za nahiju Kladanj iz 922. h. godine. Po gregorijanskom kalendaru – 1516/17. godina. ovaj popis do sada nije preveden i objavljen na bosanskom jeziku. dio koji se odnosi na nahiju Kladanj dao mi je i preveo na bosanski jezik Kemal Nurkić iz Zeline kod Gradačca. Elektronska verzija i printani listovi nalaze se kod Kemala Nurkića i kod autora.

jer nam omogućavada lje praćenje procesa islamizacije i demografskog razvoja. Uporedbom sa ranijim popisom vidimo da je proces islamizacije već uzeo maha i da se broj stanovnika ubrzano povećava.

Ovaj defter pokazuje brži rast naselja Četvrtkovište u odnosu na ostala naseljanahije Kladanj.

Popisana su između ostalih sljedeća naseljena mjesta, a popis se odnosi – kao što je već rečeno – samo na nosioce poreskih obaveza:

1. selo Tuholj: muslimana 8, nemuslimana 57, baština 5, prihodi: 4766; ukupno: 65 kuća;
2. selo Četvrtkovište: muslimana 36, mudžereda (neoženjenih): 17, nemuslimana 26, baština 6, prihodi: 4376; 62 kuće + 17 neoženjenih;
3. selo Šekojević: nemuslimana 8, baština 1, prihodi: 1047;
4. selo Vučenić: muslimana 18, mudžereda 11, nemuslimana 37, baština 2, prihodi: 3918; kuće: 55;
5. selo Bordili: nemuslimana 13, baština 1, prihodi: 1183;
6. selo Dolovi: nemuslimana 3, baština 1, prihodi 442;
7. selo Rujić: muslimana 5, mudžereda 5, nemusliman 30, prihodi 2397;
8. selo Prijanović: muslimana 3, mudžereda 2, nemuslimana 3, baština 1, prihodi 850;
9. selo Križomana: baština 2, prihodi 318;
10. selo Kukorina: muslimana 16, mudžereda 3, nemuslimani 9, baština 7, prihodi: 1677;
11. selo Tarevo: muslimana 1, nemuslimana 38, baština 5, prihodi 2754;
12. selo Suhaj: muslimana 5, mudžereda 3, nemuslimana 16, baština 2, prihodi 1220;
13. selo Birloška: nemuslimana 1, baština 1, prihodi 103;
14. selo Maloča: muslimana 1, mudžereda 1, nemuslimana 7, baština 3, prihodi 414;
15. selo Ravne: muslimana 3, nemuslimana 3, prihodi 327.

UKUPNO: kuća: 282 + 42 neoženjena + 37 baština. Od toga: 40 muslimanskih kuća i 42 neoženjena; nemuslimana: 242; baština 37.

Poimenični popis stanovništva proveden 1570-1585. godine²³

Sljedeći poimenični popis stanovništva i baština bio je oko 1570-1585. godine.²⁴ Ovaj popis je također interesantan za praćenje demografskog razvoja i

²³Kompletan popis sa naslovnom stranicom nalazi se u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Za potrebe autora Kemal Nurkić je preveo dijelove koji se odnose na Tuholj.

²⁴Ovaj popis do sada nije preveden i objavljen na bosanskom jeziku. Digitalizirana verzija ovog popisa nalazi se u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Dobio sam dio koji se odnosi na veći dio

islamizacije na području nahije Kladanj. Nažalost, prevođenje sam organizovao drugim povodom, tako da su obrađena samo neka naselja nahije Kladanj. Ali i djelimični prijevod je dovoljan da se stekne uvid u razmjere islamizacije i demografskih promjena.

1. Tuholj: muslimana 76, mudžereda (neoženjenih) 11, nemuslimana s baštinama 5; ukupno: 81 kuća i 11 neoženjenih;
2. selo Rujić: muslimana s baštinama 38, mudžereda (neoženjenih) 13, nemuslimana s baštinama 15;
3. selo Birluška (Brloške): muslimana 3, mudžereda 1, nemuslimana 2;
4. selo Suhaj: muslimana 28, mudžereda 15, nemuslimana 5;
5. selo Tareva: muslimana 14, mudžereda 3, nemuslimana 2;
6. selo Maloča: muslimana 12, mudžereda 4;
7. selo Bordili: muslimana s baštinama 7, mudžereda 3, nemuslimana 5;
8. selo Dolovi: mudžereda (muslimana) 2, nemuslimana s baštinama 2;
9. selo Budbalić (?): muslimana 21, mudžereda (neoženjenih) 3;
10. selo Vučenić: muslimana s baštinama 75, mudžereda 31, nemuslimana 1; kuća: 76;
11. selo Šekojević: nemuslimana 5;
12. selo Ravne: muslimana s baštinama 21, mudžereda 22 (neoženjenih), nemuslimana s baštinama 1;
13. selo Bali s drugim imenom Troski: muslimana 11, mudžereda 3;
14. selo Sokolovići: nemuslimana s baštinama 5.

U ovom tekstu obuhvaćen je popis četrnaest naselja. U Orijentalnom institutu u Sarajevu nalazi se cjelokupan popis nahije Kladanj u elektronskoj verziji na osmanskome jeziku. U četrnaest naselja zabilježeno je 351 domaćinstvo, kao i 109 neoženjenih muškaraca muslimana. Od toga je preko 89,17% muslimanskih domaćinstava, što zajedno s neoženjenim muslimanima čini u svakom slučaju preko 92% pripadnika muslimanske vjeroispovijesti. Ovi podaci ne obuhvataju sjedište nahije Kladanj, naselje Četvrtkovište, u kojem je procenat pripadnika muslimanske vjeroispovijesti vjerovatno čak i viši.

Popis pokazuje da je proces islamizacije na području nahije Kladanj gotovo okončan. Sljedeći provedeni popis stanovništva pokazuje stagnaciju konverzije, a u nekim naseljima čak i povećanje broja nemuslimana.

nahije Kladanj. Pošto nisam dobio naslovnu stranicu, tačna godina popisa mi je nepoznata. Za potrebe autora Kemal Nurkić je preveo dijelove koji se odnose na Tuholj. Elektronska verzija kod autora.

Poimenični popis stanovništva iz 1604. godine

Ipak, najpotpuniji popis od značaja za proučavanje prošlosti Kladnja je Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine.

Nahija Kladanj u Bosanskom sandžaku:²⁵

1. Selo Rujići, muslimana sa baštinama 64, nemuslimana 2;
2. Čifluk Timura, sina Davudovog;
3. Selo Kukorina, muslimana sa baštinama 69, nemuslimana 11;
4. Selo Bribirnica, muslimana sa baštinama 9;
5. Sami Pazar Četvrtkovište: oženjenih 148, 5 mujezina, 2 hatiba i 2 imama. Ukupno 15 muslimanskih kuća + stara raja: muslimani sa baštinama 114 i nemuslimani 11;
6. Selo Tuholj, muslimana sa baštinama 74, nemuslimana na baštini 25;
7. Selo Ravne, muslimana sa baštinama 24 i neoženjenih 12;
8. Selo Vučinići, muslimani sa baštinama 77, neoženjenih 16 i nemuslimana 1;
9. Vojnuci sela Vučinići, Akindžije sela Vučinić pripada Kladnju: 3 baštine i 1 čifluk – muslimani;
10. Čifluk Hajdar-vojvode, muslimani 9 kuća, neoženjeni 1;
11. Selo Sokolovići, nemuslimani sa baštinama 5;
12. Selo Bali, drugim imenom Troski, čifluk, muslimanskih kuća 6;
13. Selo Brdijelji, muslimani sa baštinama: 19 kuća, neoženjeni 5 i nemuslimani 3;
14. Selo Holovci, muslimani 7, nejasno koji status vlasništva 2, zemini;
15. Selo Bursalići, muslimani sa baštinama 12, neoženjenih 8, jajlak 1;
16. Selo Starac, muslimani sa čiftom 11, nemuslimani sa neoženjenim 10;
17. Čifluk Hasana, sina Iskenderovog, muslimanskih kuća 7, neoženjenih 3;
18. Selo Malovača, muslimana sa baštinama 12;
19. Čifluk mehtera Džafera;
20. Čifluk mehtera Džafera (zvani) Musići;
21. Čifluk Muhameda i Husejna;
22. Selo Suha, muslimani sa baštinama 31, neoženjenih 11 i nemuslimani 4;
23. Selo Tarevo, muslimani sa baštinama 53, i 2 muslimana na čiflucima (postoje i danas);
24. Jajalak u selu Tarevo;
25. Selo Prijanovići, muslimana sa baštinama 21, neoženjenih 5;
26. Selo Brloška, muslimana sa baštinama 7;
27. Čifluk Ise, sina Hasanovog;

²⁵ Popis dat prema: Adem Handžić, Snježana Buzov, Amina Kupusović (obradili), Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. god., Bošnjački institut Cirih – odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2000, str. 354. do 379.

- 28. Selo Koprivna, zemin;
- 29. Čifluk Iskendera, sina Ahmedovog;
- 30. Selo Majdan, drugim imenom Pristranje, muslimanskih kuća 11;
- 31. Mezra Dabovac. Uživaju je stanovnici sela Rujići.

Ukupno: muslimani na baštinama 757 (od toga u naselju Četvrtkovište 157 kuća + 125 rajinskih muslimanskih kuća = 282 kuće), neoženjenih 61, muslimana na čiflucima 42, muslimani posjednici nejasan status 7, zemin 3, jailak (ljetna ispaša) 2, mezra (napušteno imanje) 1 i 68 nemuslimanskih kuća, od toga 30 na baštinama. Ukupno: muslimanske kuće 811, nemuslimanske kuće 68 = 878 kuća. Ili, procentualno na području nahije Kladanj bilo je 92,26 % muslimanskih kuća i 7,73% nemuslimanskih kuća, odnosno katoličkih kuća. Ne postoje podaci kojoj religiji su pripadali nemuslimani, ali je izvjesno da ukoliko su bili starinci – onda su bili katolici. Pridošlice su mogli uglavnom biti pravoslavci. Ukoliko prihvatimo pretpostavku da je u jednoj porodici početkom sedamnaestog vijeka živio približan broj osoba kao i 1851. odnosno 1879. godine, kada je u jednoj kući prosječno živjelo 6,38 članova, moguće je izračunati ukupan broj stanovnika.

Nahija Kladanj po popisu iz 1604. godine

Nahija Kladanj		Muslimanske kuće	Neoženjeni muškarci	Nemuslimanske kuće
Ukupno kuća	878	757 + 42 + 7 +3 +1 = 810	61	68
Ukupno stanovnika	5.663	810 x 6,38 = 5.168	61	68 x 6,38 = 434

Proces islamizacije doživio je svoj vrhunac u ovom periodu. Nakon toga je slijedilo slabljenje Osmanskog carstva. Kao posljedica toga broj muslimana u nahiji Kladanj kao i u čitavoj Bosni počeo se smanjivati, a broj nemuslimana povećavati.

Nahija Kladanj je kao i cijela Bosna po broju stanovnika dostigla svoj vrhunac u sedamnaestom vijeku. Nakon toga ukupan broj stanovnika se značajno smanjio. Broj stanovnika iz ovog perioda je dostignut tek početkom dvadesetog vijeka.

Nahija Kladanj prema poimeničnom popisu iz 1851. godine

U Bosni je 1851. godine izvršen poimenični popis stanovništva svih vjeroispovijesti. Popisane su samo muške osobe, a za svaku vjeroispovijest vođeni su odvojeni defteri. Osobe su popisane u okviru svojih porodica. Popis je

sadržavao ime i prezime, ime oca, starost kao i fizički opis osobe. Prema važećoj administrativnoj podjeli Bosanskog pašaluka iz vremena ovog popisa, nahija Kladanj je pripadala Zvorničkom sandžaku. U okviru nahije Kladanj popisana su brojna naselja koja danas pripadaju općini Olovo.

Nahija Kladanj je 1850/51. godine imala 8 mahala²⁶ i 65 sela sa 490 muslimanskih kuća (od toga u kasabi Kladanj 132 kuće), 190 nemuslimanskih kuća i 6 romskih kuća (svi muslimani), što ukupno iznosi 686 kuća.²⁷ Ako uporedimo ukupan broj od 686 kuća iz 1851. godine sa brojem od 879 kuća na užem području Kladnja iz 1604. godine, koje se gotovo poklapa sa područjem današnje općine Kladanj, odmah se uočava da se između popisa desila značajna depopulacija područja. Znatno je smanjen broj muslimanskog stanovništva, što se vidi iz smanjenja broja muslimanskih kuća sa 811 na 490 i povećanja broja nemuslimanskih kuća sa 68 na 190 kuća.

Popis stanovništva iz 1851. godine je uporediv s austrougarskim popisom iz 1879. godine jer je obuhvatio isto popisno područje. Uporedbom rezultata ova dva popisa dobivamo sliku o demografskim kretanjima, kao i o kontinuitetu i intenzitetu smanjenja muslimanskog i porastu nemuslimanskog stanovništva. Također, zamjećujemo potpuno ili djelimično prisustvo nemuslimanskog stanovništva u selima koja su ranije bila isključivo muslimanska. Po ovom popisu na području nahije Kladanj 1851. godine je živjelo 1.564 muslimanskih muških stanovnika.²⁸ Prostim množenjem brojem 2 dobijamo 3.128 stanovnika muslimanske vjeroispovijesti, što može poslužiti kao osnova za uporedbu sa sljedećim popisima. Ukoliko podijelimo broj stanovnika sa brojem kuća, dobijemo gotovo identičan rezultat broja članova porodice kao po popisu 1879. godine. Odnosno, dobijemo 6,38 osoba po porodici. Približan broj nemuslimanskog stanovništva dobit ćemo ako

²⁶Mahale u Kladnju 1851. Prema BOA NFS.d.5956 od 100. do 102. str. Neobjavljeni prijevod s osmanskog jezika: 1. Harmiš Ali-pašamahala; 2.Mahala...; 3.Mahala Durmiš; 4.Mahala Sarmač; 5.Mahala Tabak; 6.Mahala Tavi; 7. Mahala Mehmed-beg; 8.Šejh mahala.

Prema podacima koje mi je ustupio Rusmir Djedović, na kraju osmanskog perioda Kladanj ima 8 džamija i musalu. Nazivi džamija su: 1. Hadži Bali-beg ili Kuršumlija; 2. Hadži Hadim Ali-paša, bila istočno od čaršije, kasnije zapadno, na mjestu Ali-begove; Ali-begova, sada Ali-pašina; Muslih-agina (Musli-agina) ili Srmač(Sermač); Hadži Hasanova ili Borak; Šejh-efendijna ili Ujča; Tavi-agina ili Duga; Musabegova (Šarena) ili Nova.Po ovim džamijama se sigurno zovu i glavne mahale u popisu 1851. godine. Ostale mahale su u predgrađu (npr. Drum, Hendek), ili prema zanatima (možda Tabak...). Ova Tabak je negdje kraj rijeke Drinjače. Durmiš je meni nepoznata. Mehmed-beg je možda trag one Mehmed-čelebijine džamije iz 16. stoljeća (vjerovatno raniji naziv za Bali-begovu ili Ali-begovu džamiju; ove dvije vjerovatno kriju i mjesto Džaferovog mesdžida iz 16. stoljeća). Ozbiljnija istraživanja urbanog razvoja grada Kladnja tek predstoje.

²⁷Izvor: BOA NFS.d.5956 od 100. do 102. str. Neobjavljeni prijevod s osmanskog jezika.

²⁸Od toga na području današnje općine Kladanj 898 muških stanovnika. U samom gradu Kladanj 458 muških stanovnika, dok na područje Olova otpada 666 muških stanovnika.

pomnožimo 190 nemuslimanskih kuća sa 6,38 članova domaćinstva, što je prosjek i za muslimansko stanovništvo. Tako dobivamo 1.212 nemuslimanskih stanovnika i 38 romskih muslimanskih stanovnika. Sve to ukupno čini 4.378 stanovnika. Procentualno je 1851. godine na području nahije Kladanj živjelo 72,31% muslimana i 27,69% nemuslimana. Od toga: pravoslavci 18-20%, katolici 8-10%.

Nahija Kladanj po popisu iz 1851. godine

Nahija Kladanj		muslimani	nemuslimani	Romi (muslimani)
Broj kuća	686	490	190	8
Ukupno stanovnika	4.378	164 x 2 = 3.128	1.212	63
U procentima		72,31%	27,69%	0,008%

DEMOGRAFSKE PROMJENE U POSLJEDNJA TRI DESETLJEĆA OSMANSKE UPRAVE

Demografske promjene u posljednja tri desetljeća osmanske uprave najbolje se mogu utvrditi uporedbom popisa koji je provela osmanska uprava 1851. godine sa stanjem koje je zatekla Austro-Ugarska po preuzimanju uprave nad Bosnom i Hercegovinom.

Austro-Ugarska je odmah nakon okupacije Bosne i Hercegovine izvršila popis stanovništva. Radi se o sumarnom popisu sačinjenom prema savremenoj metodologiji. Ovaj popis je značajan i po tome što svojim rezultatima potvrđuje relevantnost osmanskog popisa iz 1851. godine.

Kotar Kladanj (Kladanj i Olovo) po popisu stanovništva iz 1879. godine²⁹

Naziv	kuće	stan.	muški	žen.	ukupno	Muslim.	pravo sl.	Katol.	jevrej
Dolnji	167	180	624	499	1123	693	430	-	
Jelaške	115	129	357	319	666	363	6	307	
Kamensko	110	114	341	287	628	315	-	313	
Kladanj	243	264	681	630	1311	1234	46	3	28
Kriva Rijeka	118	129	384	333	727	672	155	-	

²⁹ Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1879. godine. Glavni pregled političkih razdjeljenja Bosne i Hercegovine.

Baština sjeveroistočne Bosne broj 10.

Olovo	153	178	567	480	1047	728	312	7	
Ravne	83	98	270	257	527	252	275	-	
Tuholj	100	128	412	358	770	403	367	-	
Žučka	151	157	589	514	1103	476	607	-	
UKUPNO	1240	1377	4225	3677	7902	5136	2198	630	
Procent.						64,99%	27,81%	7,97%	

Ova dva uporedna popisa nam omogućavaju praćenje ukupnih demografskih promjena, kao i promjena broja pripadnika pojedinih vjeroispovijesti u periodu između 1851. i 1879. godine. Ukupno povećanje stanovnika po popisu iz 1879. godine u odnosu na 1851. godinu iznosilo je $(7.902 - 4.378) = 3.624$ stanovnika. Procentualno to iznosi 82,77%. Prosjek stanovnika po kući iznosio je 6,37 članova.

Od ukupnog povećanja na muslimane otpada 2.008 stanovnika ili 55,40%, a na nemuslimane 1.618 stanovnika ili 44,64%. Broj muslimana u odnosu na 1851. godinu povećao se za 2.014 ili procentualno za 64,38%, a broj nemuslimana za 1.618 ili 133,49%.

Broj muslimana u ukupnom broju stanovnika smanjen je sa 72,31% 1851. godine na 64,99% 1879. godine, ili za oko 8%. Broj pravoslavaca je povećan sa 18-20% na 27,81%. Broj katolika je procentualno smanjen. Ukupno povećanje broja stanovnika u ovom periodu ne može biti samo posljedica prirodnog priraštaja, nego i migracija. Prisutno je doseljavanje muslimanskog stanovništva koje je napuštalo područja stare Hercegovine koja su priključivana Crnoj Gori u procesu njene teritorijalne ekspanzije. Također je to i period masovnijeg preseljavanja pravoslavnog stanovništva u Bosnu, što je posljedica rješavanja problema agrarne prenaseljenosti područja Crne Gore i stare Hercegovine. Tako se između dva popisa, u razmaku od 28 godina, broj pravoslavaca više nego udvostručio. Povećanje broja katolika u ovom periodu je posljedica redovnog prirodnog priraštaja.

DEMOGRAFSKE PROMJENE ZA VRIJEME AUSTROUGARSKJE UPRAVE U BOSNI I HERCEGOVINI

Za praćenje kretanja broja stanovnika u okviru Austro-Ugarske monarhije najmjerodavnije je uporediti popis iz 1879. godine (kada je Austro-Ugarska uspostavila vlast u Bosni i Hercegovini) sa popisom iz 1921. godine (kada je austrougarska vlast okončana).

Odmah nakon formiranja Kraljevine SHS proveden je popis stanovništva koji pokazuje da se od dolaska Austro-Ugarske pa do dolaska Kraljevine SHS broj stanovnika kotara Kladanj povećao sa 7.902 na 10.931, odnosno za 3.029 stanovnika. Broj stanovnika muslimanske vjeroispovijesti povećao se za 1.405 ili za 27,35%, pravoslavne za 1.202 ili 54,68%, a katoličke za 219 ili 34,76%. Primjetno je da je pravoslavno stanovništvo i u ovom periodu imalo najbrži rast. Duplo veći nego muslimansko stanovništvo. To je posljedica ne samo prirodnog priraštaja nego i nastavka doseljavanja pravoslavnog stanovništva. Procentualno posmatrano broj muslimana je nastavio padati, dok je broj pravoslavaca povećan za isti procenat za koji je smanjen broj muslimana.

Broj muslimana je procentualno smanjen sa 64,99% 1879. godine na 60,66% 1921. godine, dok se u isto vrijeme broj pravoslavaca povećao sa 27,81 % na 31,01%. Procentualno se broj katolika neznatno povećao.

Popis stanovništva sreza Kladanj (Kladanj i Olovo) iz 1921. godine

Naziv	ukupno	muslimani	pravosl	katolici	jevreji
Kotar Kladanj	10931	6631	3390	848+1	91
Procentualno		60,66%	31,01%	8,46%	

DEMOGRAFSKE PROMJENE ZA VRIJEME PRVE I DRUGE JUGOSLAVIJE

Demografske promjene u prvoj Jugoslaviji

Da bismo stvorili potpunu sliku o demografskim promjenama u prvoj Jugoslaviji, nužno je uporediti rezultate popisa stanovništva iz 1921. godine, provedenog odmah po uspostavi prve Jugoslavije, i rezultate popisa stanovništva provedenog 1948. godine, prvog po ukidanju prve i uspostavi druge Jugoslavije. Iako rezultate popisa iz 1948. godine treba uzeti sa rezervom zbog nacionalnog izjašnjavanja dijela muslimana kao Srba ili Hrvata, smatram da je ovaj popis relevantan, uz neznatne korekcije koje su na nivou statističke pogreške.

Popis stanovništva sreza Kladanj (Kladanj i Olovo) iz 1948. godine³⁰

³⁰ Moguće je uzeti u obzir ukupan broj stanovnika sreza Kladanj iz 1948. godine:

Ukupno	Srbi	Hrvati	Sloven ci	Makedon ci	Crnogor ci	Neopredijelje ni muslimani	Buga ri	Čes i	Slova ci
14.522	5.273	351	2	2	2	8.885	0	3	0

Vidi Popis stanovništva Jugoslavije iz 1948.

Baština sjeveroistočne Bosne broj 10.

Srez Kladanj		Muslimani	Srbi	Hrvati	ostali
Ukupno	14.522	8.885	5.273	351	7
Procentualno		61,18%	36,31%	2,41%	

Vidimo da je 1948. godine srez Kladanj imao 14.522 stanovnika. Od toga neopredijeljenih muslimana 8.885 ili 61,18%, Srba 5.273 ili 36,31% i Hrvata 351 ili 2,41%. Ukupno povećanje stanovništva sreza Kladanj u odnosu na 1921. godinu iznosi 3.591 (14.522- 10.931) stanovnika, odnosno procentualno 32,85%. Bošnjačko stanovništvo se povećalo za 2.254 (8.885-6.631) stanovnika ili procentualno za 33,99%. Srpsko za 1.883 (5.273-3.390) ili procentualno za 55,54%. Broj Hrvata je smanjen za 498 (849 -351) ili -41,34%.

Uporedbom ova dva popisa vidimo da je pravoslavno stanovništvo i dalje raslo neuporedivo brže od ostalih. Procentualno, broj pravoslavnih Srba u ovom periodu porastao je sa 31,01% na 36,31%. Zapravo, nastavljen je trend koji je započeo u nekom periodu osmanske vlasti. Broj Bošnjaka muslimana se prvi puta stabilizovao. Zaustavljen je njegov procentualni pad u odnosu na ukupan broj stanovnika i prvi put je zabilježen njegov rast sa 60,66% na 61,18%. Broj Hrvata katolika je značajno smanjen, što je uglavnom posljedica toka i ishoda Drugog svjetskog rata.

Demografske promjene u drugoj Jugoslaviji

Posljednji popis stanovništva proveden u drugoj Jugoslaviji pokazuje da je došlo do značajnog ukupnog povećanja stanovništva, što je posljedica sveukupnog privrednog i društvenog razvoja druge Jugoslavije. Ukupan broj stanovnika se povećao u periodu od 43 godine za 18.504, odnosno sa 14.522 na 33.026.

Općine Kladanj i Olovo (nekadašnji srez Kladanj) po popisu iz 1991.godine

	Ukupno	Muslimani	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	ostali
Kladanj i Olovo	33.026	24.320	7.145	802	478	321
Procentualno		73,63%	21,63%	2,42%		

Povećanje ni u ovom periodu nije bilo ravnomjerno za pripadnike svih vjeroispovijesti. U ovom periodu je broj pravoslavnih Srba u odnosu na ukupan broj stanovnika značajno smanjen, dok je u isto vrijeme povećan broj stanovnika muslimanske vjeroispovijesti, što je posljedicavelikog prirodnog priraštaja i najmanje stope migracija. Broj muslimana se u ovom periodu povećao za 15.435 stanovnika, odnosno sa 8.885 na 24.320. Broj pravoslavaca se povećao za 1.872, odnosno sa 5.273 na 7.145 stanovnika. Broj katolika se

povećao za 451, odnosno sa 351 na 802 stanovnika. Procentualno, broj muslimana se povećao za 173,71%, broj pravoslavaca za 35,50 %, a broj katolika za 128,49%. Procentualno, u ukupnom broju stanovnika 1991. godine u odnosu na 1948. godinu broj muslimana se povećao sa 61,18% na 73,63%, broj pravoslavaca smanjio sa 36,31 % na 21,63%, dok se broj katolika samo neznatno povećao sa 2,41% na 2,42%.

Demografske promjene po popisu stanovništva iz 2013. godine³¹

Naziv	Ukupno	Bošnjaci	Srbi	Hrvati
Olovo	10.175	9.701	77	230
Kladanj	12.348	11.997	107	33
Ukupno	22.523	21.698	184	263

Agresija na Bosnu i Hercegovinu 1992–1995. godine dovela je do etničkog razdvajanja stanovništva, tako da su na području nekadašnjeg sreza Kladanj ostali živjeti uglavnom samo muslimani Bošnjaci.

UPOREDNI POPIS STANOVNIŠTVA SAMO ZA DANAŠNJU OPĆINU KLADANJ³²

³¹ Popis stanovništva BiH iz 2013. godine.

³²U ovom tekstu je moguće dati još neke interesantne demografske podatke.

Rast stanovništva općine Kladanj prema dostupnim popisima stanovništva:

godina	broj stanovnika	broj kuća
1468.	113 + neoženjenih	25
1488/89.	201 + 25 neoženjenih	
1516/17.	kuća: 282 + 42 neoženjena + 37 baština	
1604.	5663	878
1851.	2100	339
1879.	3731	593
1921.	4756	-
1948.	7619	1403
1953.	9382	1873
1961.	11469	2320
1971.	14015	3026
1981.	15641	3611
1991.	16028	4332

Ili samo za grad Kladanj:

1604.	više od hiljadu (157 + 125 rajinskih kuća)	= 282 kuće
1850.	900 +/-	= 132 kuće
1879.	1311	=243 kuće
1895.	1554	
1918.	1325	
1921.	1197	
1948.	1403	= 415 domaćinstava
1953.	2410	= 651 domaćinstava
1961.	2820	= 691 domaćinstava

Demografske promjene za vrijeme osmanske vlasti

Podaci kojima raspolažemo omogućavaju nam analizu demografskih kretanja na području današnje općine Kladanj od same uspostave osmanske uprave pa do posljednjeg popisa stanovništva.

Kroz svoju historiju administrativno područje Kladnja je u srednjem vijeku, kao i u prvoj polovini osmanske uprave, obuhvatalo današnju općinu Kladanj. U osamnaestom, devetnaestom i na početku dvadesetog vijeka Kladanj je predstavljao administrativnu cjelinu sa većim dijelom područja koja u novije vrijeme pripadaju općini Olovo.

Današnje područje općine Kladanj gotovo se u cijelosti poklapa sa područjem koje je u prvim osmanskim popisima stanovništva označeno kao nahija Kladanj. Stoga su uporedivi podaci osmanskog popisa stanovništva iz 1604. godine sa popisima provedenim za vrijeme Austro-Ugarske, uz umanjeње za naselja koja pripadaju općini Olovo. Također su uporedivi i sa popisima provedenim nakon Drugog svjetskog rata.

Kao što je ranije navedeno, na području općine Kladanj početkom sedamnaestog vijeka bilo je 810 muslimanskih i 68 nemuslimanskih kuća, odnosno ukupno 878 kuća.³³

Po popisu iz 1851. godine na području općine Kladanj se nalazilo 339 kuća, od toga 275 muslimanskih kuća: u gradu Kladnju 152 i na selima 123 kuće i oko 48 pravoslavnih kuća.³⁴

U ovom trenutku ne raspolažem tačnim ukupnim brojem stanovnika samo za općinu Kladanj po popisu iz 1851. godine, ali je on izračunljiv. Ukoliko je zadržan približan omjer stanovnika općina Kladanj i Olovo kao po popisu iz 1879. godine, kada je na općinu Kladanj otpadalo 47,21% stanovnika, što je približno polovina, onda je općina Kladanj po popisu iz 1851. godine mogla imati oko 2.100 stanovnika. Na području općine Kladanj je živjelo oko 2.100 stanovnika, od čega 1.796 ili 85,52% stanovnika muslimanske vjeroispovijesti i oko 304 ili 4,47% stanovnika pravoslavne vjeroispovijesti.³⁵ Od toga broja u samom Kladnju živjelo je 916 i na selima 880 muslimanskih stanovnika.

Ako to sada uporedimo sa popisom iz 1604. godine, uočiti ćemo da su se na području općine Kladanj kao i u cijeloj Bosni desile dramatične demografske

1971.	3630	= 945 domaćinstava
1981.	4077	=1173 domaćinstava
1991.	4500	= 1323 domaćinstva

³³Vidi popis iz 1604. godine.

³⁴Tačne podatke o broju kuća i pravoslavnom stanovništvu utvrditi ćemo nakon okončanja prijevoda ovog popisa (u toku).

³⁵ Isto.

promjene od popisa iz 1604. godine pa do ovog popisa. Pošto je cijela općina Kladanj 1879. godine imala 3.731 stanovnika, vidimo da broj kuća i broj stanovnika iz sedamnaestog vijeka nije bio dostignut.

Sama općina Kladanj po popisu iz 1879. godine.

Naziv	kuće	stan.	ukupno	muslimani	pravosl.	katolici	jevreji
UKUPNO	593	670	3.731	2.582	1.118	3	28
Proc.				69,20%	29,96%		

Detaljnija uporedba ovih popisa data je u prethodnom tekstu.

Demografske promjene za vrijeme austrougarske uprave

Kretanje broja stanovništva i demografske promjene za vrijeme austrougarske uprave mogu se utvrditi analizom i uporedbom popisa stanovništva sa početka i sa kraja ove uprave. U periodu od 1879. godine pa do 1921. godine broj stanovnika općine Kladanj se povećao za 1.025 stanovnika (4.756 - 3.731 ili procentualno za 27,41%.) Po vjeroispovijestima: broj muslimana se povećao za 288 (2.870 - 2.582) ili procentualno za 11,15%; broj pravoslavaca za 672 (1.790-1.118) ili procentualno za 67,21%. Procenat muslimana u ukupnom broju stanovnika se smanjio sa 69,2% na 60,3%, dok se procenat pravoslavaca povećao sa 29,9% na 37,6%.

Sama općina Kladanj po popisu iz 1921. godine

Naziv	ukupno	muslimani	pravoslavni	katolici	jevreji
Općina Kladanj	4.756	2.870	1.790	65	31
Procentualno		60,3%	37,6%		

Demografske promjene za vrijeme prve Jugoslavije

Demografske promjene za vrijeme prve Jugoslavije mogu se utvrditi uporedbom rezultata popisa stanovništva iz 1921. godine i popisa iz 1948. godine. Popis iz 1948. godine ne daje potpuno tačne, nego samo približne podatke o broju pripadnika različitih vjeroispovijesti, jer su se pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti nacionalno popisivali kao Srbi, a katoličke kao Hrvati. Dio pripadnika muslimanske vjeroispovijesti se nacionalno opredijelio kao pripadnik jedne od ovih dviju nacija, dok je većina izabrala da bude popisana kao „neopredijeljeni musliman“.

Po popisu iz 1948. godine današnja općina Kladanj je imala 7.619 stanovnika od ukupnog broja stanovnika sreza Kladanj koji je iznosio 14.522

stanovnika.³⁶ Ukupan broj stanovnika općine Kladanj po ovom popisu povećan je u odnosu na 1921. godinu za 2.863 (7.619 - 4.756) stanovnika, što predstavlja povećanje od 60,19%. U ukupnom povećanju stanovništva sreza Kladanj od 3.591 stanovnika, općina Kladanj je učestvovala sa 2.863 ili 79,72%, što je posljedica većeg stradanja stanovnika općine Olovo u Drugom svjetskom ratu.

DEMOGRAFSKE PROMJENE ZA VRIJEME DRUGE JUGOSLAVIJE

Demografske promjene za vrijeme druge Jugoslavije mogu se utvrditi uporedbom rezultata popisa iz 1948. godine sa rezultatima popisa stanovništva iz 1953, 1961, 1971, 1981. godine, odnosno sa popisom iz 1991. godine, kao najreferentnijim jer predstavlja kraj jednog razdoblja.

Popis iz 1948. godine može biti mjerodavan za utvrđivanje rasta stanovništva u periodu od 1948. godine do 1991. godine. Ukupan broj stanovnika u ovom periodu povećao se za 8.451 (16.070 - 7.619) stanovnika ili procentualno za 110,92%.

Općina Kladanj po popisu iz 1991. godine

	ukupno	Muslimani	Srbi	Hrvati	Jugoslaveni	ostali
Općina Kladanj	16.070	11.621	4.323	66	277	184
		72,31%	27,6%	0,47%	1,7%	0,70%

U odnosu na popis iz 1921. godine ukupan broj stanovnika općine Kladanj se po popisu iz 1991. godine povećao za 11.314 (16.070-4.756) ili procentualno za 237,88%. Prema nacionalnostima (vjeroispovijestima) povećanje je izgledalo ovako: Bošnjaci – muslimani 8.751 (11.621- 2.870) ili 304,91%, Srbi – pravoslavci 2.533 (4.323 - 1.790) ili 141,34% i Hrvati – katolici 1 (66 – 65) ili 0,01%.

ZAKLJUČAK

Odmah po uspostavi osmanske vlasti u Bosni je proveden sumarni popis stanovništva. Osmanska vlast, koja je živjela od zemljišne rente i ratnog plijena, bila je zainteresovana da nakon zauzimanja nekog područja što prije utvrdi ko su poreski obveznici i koliko ih ima. Prvi popis iz 1468. godine obuhvatio je i

³⁶Popis stanovništva u Jugoslaviji 1948.

nahiju Kladanj, koja je uspostavljena kao posebno administrativno područje u približnim granicama sadašnje općine Kladanj. Popisane su domaćinske kuće, neoženjeni, ali i sela koja su bila napuštena. Popis pokazuje da je ovo područje bilo naseljeno za vrijeme srednjovjekovne bosanske države i da većina sadašnjih naselja općina Kladanj i Olovo imaju predosmansko porijeklo. Ovaj popis je pokazao i da su neka naselja napuštena, što je posljedica događanja povodom pada Bosne pod osmansku vlast.

Drugi popis, obavljen dvadeset godina kasnije, pokazuje da se stanovništvo između dva popisa gotovo udvostručilo. To ne može biti samo posljedica prirodnog priraštaja nego vjerovatno i povratka izbjeglih, a možda i doseljavanja. A pojavljuju se i prvi slučajevi konverzije na islam. Područje Kladnja je za vrijeme bosanske srednjovjekovne države spadalo u Kraljeve zemlje, gdje su se za duše ljudi natjecale Bosanska crkva i Katolička crkva. Bosanska crkva je raspuštena neposredno uoči propasti Kraljevstva. Nakon toga je na ovom području, kratko vrijeme pred propast Bosne, postojala samo Katolička crkva koja se nije bila ustalila u dovoljnoj mjeri jer je teško dekretom promijeniti religijsku pripadnost stanovništva, što je i dovelo do konverzije ljudi u novu religiju. Stanovništvo je imalo svijest o svojoj ranijoj pripadnosti Bosanskoj crkvi i njenom prisilnom raspuštanju. To je uklonilo prepreke za konverziju.

Ako pogledamo imena popisanih domaćina, vidimo ponavljanje imena koja su bila svojstvena za srednjovjekovnu bosansku državu, a takva su imena rijetka u okruženju.

Treći popis, sačinjen dvadesetih godina šesnaestog vijeka, pokazuje sveukupni porast stanovništva, kao i to da je proces islamizacije uzeo maha jer je u gotovo svim selima zabilježeno prisustvo makar jednog muslimanskog domaćinstva.

Kasniji popis, proveden u drugoj polovini šesnastog vijeka, pokazuje da je masovni proces islamizacije dostigao svoj vrhunac. U ovom popisu pored novih muslimana nalazimo i one sa muslimanskim imenima očeva, što upućuje na postojanje druge pa čak i treće generacije muslimana. Ovaj popis je indikativan jer pokazuje da je nekad između dva popisa, u periodu između 1520-ih i 1580-ih godina, izvršena gotovo potpuna konverzija stanovništva na islam. Naročito je uočljivo među konvertitima prisustvo velikog broja mladih neoženjenih muškaraca. Ipak, za nas je ovdje najvažniji popis stanovništva iz 1604. godine jer je preveden i objavljen u cijelosti, a predstavlja vrhunac demografskog razvoja ovog kraja. Popis pokazuje rezultate procesa koji su se dešavali u prethodnom vijeku. Karakteriše ih ubrzan rast stanovništva i njegova konverzija na islam.

Različito od svih ostalih naselja koja pripadaju današnjoj općini, ranije kotaru i srezu Kladanj, gdje je islamizacija bila gotovo potpuna, jeste selo Šekojevići (Šekovići) koje po kasnijim administrativnim podjelama nije pripadalo području Kladnja. U ovom naselju nije se desio ni jedan slučaj konverzije na islam. Selo je na svim popisima imalo nemuslimansko stanovništvo od 5 do 8 kuća. Da li nam to govori da ovo stanovništvo nije pripadalo istoj religiji – kriptokatoličkoj, kao ostatak naselja nahije Kladanj, već da je pripadalo pravoslavnoj religiji koja je bila privilegovana u Osmanskom carstvu?

U drugoj polovini sedamnaestog vijeka desili su se potresi koji su doveli do znatnog smanjenja stanovništva na ovom području. To su ratovi protiv Mletačke Republike, Bečki rat, bolesti i glad. Koliko je to tačno pogodilo ovo područje nije moguće utvrditi bez uvida u popis katastarskih vlasnika zemljišta oko 1701. godine koji još uvijek nije dostupan. Katoličko stanovništvo koje se u manjem broju bilo ustalilo u nekim selima, u rezultatu ovih događanja je nestalo.

Čitav osamnaesti vijek, kao i početak devetnaestog vijeka bio je period sveopćeg stradanja stanovništva zbog ratova, bolesti, gladi, bošnjačkih i srpskih ustanaka protiv osmanske vlasti i osmanske represije, koja je naročito bila usmjerena prema bosanskim muslimanima.

Katastarski popisi poreskih obveznika nisu nam dostupni za ovaj period. Popis stanovništva iz 1851. godine baca prvo svjetlo na rezultate događanja i procesa koji su za cjelokupno bosansko stanovništvo, a naročito za bosanske muslimane imali katastrofalan učinak. Popis nam pokazuje da se 1851. godine na području općine Kladanj nalazio znatno manji broj kuća nego na početku sedamnaestog vijeka. Također, ovaj popis pokazuje da se većina muslimanskih kuća nalazila u samom naselju Kladanj i da je u gradu živjela većina stanovnika općine Kladanj. Ovo je posljedica nestanka muslimanskih sela i povlačenja muslimanskog seoskog stanovništva u gradove. U napuštena muslimanska sela doseljavano je pravoslavno stanovništvo.

Nakon ovog popisa, posljednjih desetljeća osmanske uprave, prisutno je povećanje ukupnog broja stanovnika na području nahije Kladanj. To je rezultat ne samo prirodnog priraštaja nego i migracija, ali ovo povećanje nije bilo ravnomjerno. Muslimansko stanovništvo se pored redovnog prirodnog priraštaja povećavalo i doseljavanjem pojedinih porodica sa područja Crne Gore i stare Hercegovine na koja se širila crnogorska država. Radilo se o pojedinačnom doseljavanju. Srpsko pravoslavno stanovništvo je u ovom periodu imalo enormnu stopu rasta. Primjetno je masovno doseljavanje pravoslavnog stanovništva čiji se broj više nego udvostručio od posljednjeg

osmanskog do prvog austrijskog popisa. Iako je zabilježen porast i muslimanskog i pravoslavnog stanovništva, udio pravoslavnog stanovništva u ukupnom broju stanovnika je rastao, a muslimanskog padao.

Muslimansko stanovništvo Bosne, koje je svoju sudbinu vezivalo za Osmansko Carstvo, dijelilo je njegove uspone i padove. Sa početkom propadanja Osmanskog Carstva počelo je i demografsko propadanje muslimanskog stanovništva Bosne i trajalo do njegovog prilagođavanja izmijenjenim prilikama, za što je trebalo dugo vremena.

Demografska kriza muslimanskog stanovništva nastavljena je i za vrijeme austrougarske uprave. Rast muslimanskog stanovništva je bio znatno manji nego rast pravoslavnog stanovništva, koje je raslo ne samo kao posljedica redovnog prirodnog priraštaja nego i nastavkom doseljavanja. Po okončanju ove uprave, muslimansko stanovništvo u Bosni i Hercegovini i kotaru Kladanj je u odnosu na ukupan broj stanovnika dostiglo svoj minimum. To je posljedica iseljavanja u Tursku i niskog prirodnog priraštaja.

Ukupan rast stanovništva sreza Kladanj nastavljen je i za vrijeme prve Jugoslavije. To vidimo iz popisa stanovništva sačinjenih po nastanku i prestanku njenog postojanja. Srpsko pravoslavno stanovništvo i dalje je najbrže raslo. Povećalo se i njegov broj u odnosu na ukupan broj stanovnika sreza Kladanj. Bošnjačko – muslimansko stanovništvo se u ovom periodu stabiliziralo na svome najnižem nivou. Čak je zabilježen i njegov neznatan rast u odnosu na ukupan broj stanovnika sreza Kladanj. To je posljedica prestanka iseljavanja i povećanja prirodnog priraštaja zbog popravka općih privrednih i životnih uslova.

Period nakon Drugog svjetskog rata predstavlja svijetlo razdoblje u sveukupnom demografskom razvoju cjelokupnog stanovništva ranijeg sreza Kladanj. Ukupan broj stanovnika se više nego udvostručio. Naročito je značajan rast broja muslimana Bošnjaka i u apsolutnom i u relativnom iznosu. Prvi put nakon nekoliko vjekova propadanja zabilježen je njegov značajan rast. Srpsko pravoslavno stanovništvo je raslo u apsolutnim, a značajno palo u relativnim iznosima.

Rast muslimanskog bošnjačkog stanovništva je posljedica više različitih povoljnih faktora. To su: povećanje životnog standarda, smanjenje smrtnosti djece, produžen životni vijek, veliki prirodni priraštaj, dug period mira i osjećaj sigurnosti i perspektive u zajedničkoj multinacionalnoj državi.

U nezavisnoj državi Bosni i Hercegovini dolazi do ukupnog smanjenja broja stanovnika. To je posljedica agresije, genocida, etničkog čišćenja i kasnijeg odlaska i iseljavanja stanovništva – iz različitih razloga za pripadnike pojedinih etničkih skupina. Desila se i promjena svih faktora koji su doveli do rasta

stanovništva u drugoj Jugoslaviji. Općina Kladanj dijeli sudbinu Bosne, kao i uvijek. Teško je u ovom trenutku pretpostaviti do kojih veličina će ići smanjenje i propadanje ukupnog broja stanovnika i do kada će ono trajati.

POPULATION OF KLADANJ FROM THE OTTOMAN PERIOD TO THE PRESENT DAY

Abstract: *This article deals with development of the population of Kladanj administrative areas from the beginning of the Ottoman rule in Bosnia and Herzegovina until the present day. The author made an insight into available lists of inhabitants that were conducted during the Ottoman and Austrian administrations over Bosnia and Herzegovina, as well as during the first and second Yugoslavia. Some Ottoman censuses of the population that have not been translated or translated but not yet published in Bosnian language, have been used. The author compared the results of the census to gain insight into the demographic and religious changes in this area. Over time, the area that belonged to Kladanj as an administrative unit changed. Once the municipality of Kladanj represented an independent administrative entity almost identical to the present municipality of Kladanj, afterwards it was extended to the most of today's municipality of Olovo. This article clearly shows that the area of Kladanj was continuously inhabited from the Middle Ages to the present day. This text provides an insight into the conversion of the population as well as the development of certain religious groups in this area from the Ottoman administration to the latest census. Conclusions related to the research area are also applicable to the wider area of northeastern Bosnia. From the presented material, it is evident that the population growth had its ups and downs and the causes are only briefly mentioned here.*

Keywords: *Kladanj, population, census, conversions, demographic development, migrations.*